

Горещо червено

Дело номер 6 - свидетелите

Ивайла Александрова

На 12 март 1945, 9 часа и 10 минути се открива първото заседание на Шести състав на т. нар. Народен съд. Дело № 6 - на интелектуалците - е продължение на серията от скалъпени дела. Подсъдимите са били 101 - писатели, художници, журналисти, между тях и мъртвите Йордан Бадев, Данаил Крапчев и Райко Алексиев. Свидетелите са 145, техни колеги. Организиран да говорят против обвиняемите, да допринесат за каузата. Това е първото колективно манипулиране на българските интелектуалци от комунистите. Не е отбелязано никой да е отказал да свидетелства. Подчинили са се на принудата. Или, вследствие на историческото обезумяване - били са хипнотизирани от идеала. Като жабчето само` подскача към змията, докато влезе в разтворената ѝ уста. Четиридесет и девет години по-късно (на 21.1.1994), публикувайки Обвинителния акт и откъси от тези свидетелски показания, в „Култура“ постави на случилото се едно много точно съставено заглавие:

ДЕЛО №6 = (ВЛАСТ + СТРАХ) .1945

На 9-ото заседание, на 20 март 1945, вторник, започва свидетелският разпит. Сред тях такива видни, като проф. Николай Райнов и поетът Христо Радевски.

Изглеждат обидени. И кълват месо.

ПРОФ. НИКОЛАЙ РАЙНОВ:

(...) Като обща характеристика за печата мога да кажа следното. Печатът беше зверски; човек не можеше да каже не само това, което мисли и което желае, но и най-елементарното нещо, което е позволено на всеки човек да каже. Печатът се насъскваше от горе. Начело на него стояха хора търговци - с изключение на два-три вестника - които печелеха от вестниците и живееха. Те бяха приели на служба бездарниците писатели, карикатуристи, журналисти, а знае се, че бездарникът има едно оръжие, което природата не му е отнела: то е хитростта, то е приспособимостта и способността да се нарежда и да използва тлъстите места. С тази психика може да се справи само бъдещето, само обществото. Тогава обаче това не бе възможно. Всеки, който излизаше да каже нещо, беше изпращан там, където се изпраща труп, а не където се изпраща човек. Такъв тормоз над мисълта не е имало никъде. През 1943 беше отменен и моят юбилей, нещо, което не става в историята на никоя страна, затова, защото аз бях написал един роман „Между пустинята и живота“, където съм казал, че Исус Христос е син на любовта, а не на брак. Те изтълкуваха тази мисъл малко по-цинично - че съм бил нарекъл Богородица проститутка. Очевидно беше, че те не са чели романа. Вдигна се тогава една кампания срещу мене от страна на разни ратници, на разни стари генерали, на разни владици и попове, но не ми се даде възможност да им отговоря в печата.

Като художник ще кажа следното. На върха на тъй наречените художници стоеше Александър Божинов, стояха карикатуристите, които криво се наричаха художници, защото карикатурата не е изкуство, карикатурата по отношение на изкуството е това, което е уводната статия по отношение на белетристиката...

Фани Попова-Мутафова е една бездарна писателка. Това, което аз съм писал като разказ, тя го е обърнала на роман. Пример, моят разказ „Балдуин“ стана нейният роман „Солунският чудотворец“. Който е грамотен, може да го прочете и да направи справка си.

Йордан Бадев изигра една съвършено отрицателна роля. Критици като него смятаха, че не са критици, ако от отзивите им не излезе, че те са по-умни от писателите, че те виждат по-далече от тях, че знаят много повече.

Александър Божинов нападна съвсем безоснователно моя брат Стоян Райнов като художник керамик, защото защитаваше един друг художник керамик, който беше дошел от Париж, с когото беше приятел и с когото замисляше да започне обща керамична работа, но се провали, защото Божинов не е художник, липсва му художествен усет.

... Ако изкуството и печатът не са на страната на народните идеали, те не са на страната на човешината; те са едно механично средство, зад което стоят маймуни. Дайте един мощен мотор на един орангутан, и той ще изтреби целия свят с него. Точно тая роля изиграха печатът и изкуството, водени от фашистите.“

КРУМ КЮЛЯВКОВ:

„Времето 1941-1943 беше много важен момент в историята на България, в който ролята на пресата, на радиото и пропагандата бяха извънредно важни фактори за организиране на мнението, чувствата и мислите на българските граждани. С малки изключения на недомлъвки, псевдоними и недоизказване на истината, всичко, което се печаташе в пресата, беше насочено против интересите на българския народ и за каузата на фашизма, на германците...“

Карикатурата е голямо изкуство. Който казва, че не е изкуство, нищо не разбира от изкуство. Тя може да подежда върху мисълта и чувствата на зрителя много повече, отколкото една писана статия. От Френската революция до днес карикатурата е играла и ще играе огромна роля. Особено в политическите борби карикатуристите не са наивни агънца, за каквито се представяват, а ако са с отрицателни прояви, те са големи вредители. Камен Каменов в оная епоха е един пар екселанс убиец и вредител на българския народ. Към такива немилостиви господа не трябва да има милост.

За Райко Алексиев, сега вече покойник. В 1944, като се върнах аз от Съветска Русия, той ме извика за сътрудник, като си въобразяваше, че Германия и Русия ще вървят заедно. Казах му, че мога да бъда сътрудник, ако не пише нищо против Съветския съюз. Той ми даде такова обещание и аз започнах да му сътруднича. Като започна войната със Съветския съюз, той обърна политиката си на 180 градуса. Не ме приемаше в къщата си и започна да дава карикатури, вредни за Съветския съюз - и, да извиняват за израза, да пише: „Сесесере“.

Божинов в първата половина на дейността си беше прогресивен. В 1905, когато изникнаха студентските бунтове, той рисуваше Фердинанд като куче с вързана тенекия на опашката. Но минаха тези времена. Като човек с неустановен политически мироглед, той попадна под лапите на фашизма и впоследствие в творчеството му има чисто реакционна линия. Има големи заслуги за развитието на българската карикатура като един от нейните основатели. Добър карикатурист и художник, но за съжаление под влиянието на фашизма, където се нареди съзнателно, и вредеше на българския народ.“

СТОЯН ВЕНЕВ:

(...) ... Божинов е известен между народа даже повече от цар Борис, но един съзнателен работник или селянин не може да се радва на неговите карикатури.“

АЛЕКСАНДЪР ЖЕНДОВ:

„Аз бях подпредседател на Съюза, а Райко Алексиев - председател. Той беше избран три пъти от антифашистките среди за председател на Съюза. В своята дейност не само е толерирал, но въобще е забранявал всякакво гонение на комунистите в Съюза. Застъпвал се е за интернирани и арестувани другари. Явявал се е да свидетелства на процеси. Въобще поведението му в Съюза е било антифашистко. „Щурец“ не съм следил редовно. Вестника имате и от моите показания няма нужда. Материалното му положение беше блестящо. При големия тираж на вестника имаше редовен доход от 150 хиляди лева. Този доход е само от вестника.“

...и така нататък.

На 20 април 1999 Йосиф Петров ми разказа как на чашка вино художникът Илия Бешков му е споделял преживяванията си като свидетел по Дело № 6 пред Народния съд.

„Ние не сме се разхождали с него по улиците. В тях се събирахме на чашка, в хола му - описваше Й.Петров. - Той пиеше червено вино само, и аз навсякъде казвам, че по пиенето на вино съм ученик на Бешков. Защото, той пиеше виното не да се налива. Ама, и аз така съм го правил... Има хора, взима голяма чаша вино, вдига си главата, отваря си устата, прави я на фуния и налива чашата. И тя мигновено се излива, в стомаха отива. А усещането за вино, за вкусове и за всичко е в устата. Даже от него знаех това, че човекът е от адамовата ябълка нагоре; надолу са помощни органи - ръце, крака, и да не изброявам и другите органи, че ще стигна някъде, където ще е срамно. Така че, пиехме вино с него, по бешковски. С приказки, с хубав лаф, мезенце, чашките. И се пие така: наливаш в устата си неголяма глътка, да ти са препълнени устата. След това се вози виното - наляво и надясно. Защото, той казваше: „Ей тука, на ръба, вътре в устата на тая дъга, има трийсет и два рецептора, които са насядали по турски, краката им са кръстосани и те седят долу.“ И са седнали тези рецептори - какъв съвършен орган е организмаът!, защото, иначе могат да влязат пет капки от нещо и да ликвидират този живот. Ти подаваш вино и го буташ наляво и надясно, те го проверяват, опитват и веднага казват: „Давай навътре сега!“ И тогава, цялото, ако го глътнеш - пак е лакомия. Сложи си една глътка в устата, повози я. И след това, започваш да я вкарваш навътре по малко, по малко я вкарваш, и казваш така - да цъкнеш! И след няколко секунди или половин минута ти избие на носа, и ти усещаш виното. Чак тогава. Виното не се усеща, когато се пие. Но, накрая, тия, рецепторите, ти помагат и се усеща вкуса на виното. Но това се нарича послевкусие.

Той пиеше по този начин. Даже казваше, че червеното вино, както и религията, е кръвта на Исус Христос. Той не пиеше бяло вино. А науката казва, че след шейсетгодишна възраст се пие само бяло вино и се мотивира защо. Той обаче пиеше червено вино. Да.

И ми описва Илия:

„Знаеш ли, викат ме за свидетел. Аз отивам в съда. Седнали десет души Народен съд. Палачи! И, „Другарю Бешков, вие сте най-големият карикатурист на България!“ Той отговаря: „Аз не съм най-големият.“ „Как не сте?“ Сочи Александър Божинов: „Ей тоя е най-големият!“ И казва: „На Александър Божинов му рукнаха сълзи и плаче Александър Божинов, не могат да го утешат...“

В „Дневник“, на 24.12.1974, Б.Делчев е записал, че Сл.Красински му е говорил за същия спомен на Бешков /който знаел лично от него/:

„По време на Народния съд Бешков бил призован за свидетел на обвинението срещу Ал.Божинов. Когато го разпитват, обвинителят се обърнал към него с някакъв въпрос, като вмъкнал такова нещо: „Вие, най-големият карикатурист на България.“ При тези думи Бешков трепнал, започнал да пелтечи и едвам успял да каже: „Аз не съм най-големият - най-големият е на подсъдимата скамейка.“ И млъкнал, а очите му се изпълнили със сълзи, готов да се разридае. Настъпило смущение и повече не го питали.“

Красински бил разговарял и с Ал.Божинов по същия въпрос и той бил потвърдил казаното от Бешков.

„Аз слушах това, което говореше Славчо, и от своя страна се питах: Случката от Народния съд и статията на Бешков, която утре ще предам на „Отечествен фронт“, не са ли свързани?“ - отбелязва Б.Делчев. И изразява съмнение - „Нали статията започва с думите: „Господа съдии, на подсъдимата скамейка е изправена карикатурата“, и нали това е всъщност похвално слово за Божинов?&# 47; Три дни по-късно, на 27.12.1974, Б.Делчев е отново записал, по този повод: „В редакцията на „Отечествен фронт“ се занимахме отново със статията на Бешков. Казвам „статията“ по навик, като знам вече много добре, че това не е никаква статия, а слово в защита на Ал.Божинов - все едно произнесено или не. За да се отстраня споменът за Народния съд, който плаши редакторите, аз се съгласявам да отстраня

полемичните моменти - „господа съдии“, „вашето обсъждане“, „бъдете милостиви“ и пр., всичко не повече от десет реда. Същевременно в моята бележка добавих един обяснителен пасаж - че публикацията става с малки съкращения. Всичко това не беше много приятно, но го направих с убеждението, че остава най-важното: че е защитена поруганата във всички времена карикатура - нещо много полезно за момента.“

Усещах в историята някаква хлъзгавост.

И не ме свърташе да намеря точните думи.

Ето чистия глас на Бешков:

Системен № 20270

Дело № 6, Народен съд, VI състав

10-то заседание, 22 март 1945, четвъртък

РАЗПИТ НА СВИДЕТЕЛЯ ИЛИЯ БЕШКОВ:

„Божинов не е водил политическа агитация за председателското място в Съюза на художниците. Преди всичко в конгреса изборът не се постави на политическа база. Божинов бе поддържан от „Родно изкуство“, от Дружеството и други хора, които смятаха, че Съюзът трябва да попадне в сериозни ръце, а не в такива като Райко Алексиев, комуто оспорвахме качествата на художник и т.н.“

...

„Карикатурите си служат с отрицанието и поначало карикатурата не може да утвърждава едно събитие, тя не може да похвали никого. За нея може да се каже, че достатъчно не е отрекла никого. За себе си не мога да приема карикатурите на Божинов през 1941-1943 като сериозни. Тези карикатури са слаби. И опитът на Божинов от гледна точка на изкуството е несполучлив. Възможно е да е повлиял в прогермански дух, но за мен карикатурата му не е била убедителна. За народа не мога да зная и да отговарям от негово име. Александър Божинов е положил всички усилия да внесе онова чувство за мярка върху форма и съдържание, което да направи от произведенията нещо трайно. Това е отбелязано и в критиката. Може да има периоди на упадък, на отплесване, може да има изгубване на сили, обаче изцяло в четиридесетгодишната си дейност Александър Божинов се е отнасял много сериозно с този „несериозен“ вид изкуство. Ние, карикатуристите, имахме 4-5 общи изложби, противно на нашия български нрав, склонен към враждебност. Разбира се, почетно място дадохме на най-стария между нас - Александър Божинов. Като там ние правихме изложба даже в Бялград, където признаха превъзходството на българската карикатура като най-добра на Балканите. Благоприятните критики се отнасяха за едни или други от нас, но общо-взето г-н Божинов ни представляваше. Той заемаше централното място, той ни водеше. Всички бяхме около него. Живеехме си много добре въпреки крайните политически разбирания.“

На въпроса на адвоката Наследников: „Ако карикатурата беше освободена от цензурата, щяхме ли да видим Божинов такъв, какъвто е бил във времето на Фердинанд?“

Свидетелят отговори: „Не знам, но аз съм се надявал да го видя.“

Не е казал онези думи.

Но, вероятно, е искал да ги каже. Така го е жадувал, че наистина е повярвал, че го е направил. А истината се е наслоявала...

„И Бешков, спомням си, когато ексекутираха брат му, д-р Иван Бешков, - продължаваше Йосиф Петров, - той беше доктор по финансите и беше министър на земеделието през войната, и него, май го осъдиха за това, че като министър издал някаква заповед против партизаните, но това се говореше, не зная дали е факт или не, за да го твърдя. И е осъден и ексекутиран.

И веднъж, един негов племенник донесе „Литературен фронт“. И уводната статия беше нещо за морала на писателя и не знам какво и Илия Бешков с едно-две изречения го хапват. И той надникна, видя ги, стана и си сложи вилицата, както беше така и... „А-а-а-аа...! Брат ми изядоха, сега и мен искат да изядат!“ Като звяр виеше...

„Думите като през решетка?...“

„Ама вика!, с вилицата в устата. „И брат ми изядоха! И мене искат да изядат!...“ Беше възбуден. Рекох: „Бай Илия, моля ти се бе...“ Седна той. И продължихме разговора.

Беше потиснат, уплашен човек. Защото, след 9 юни 1925, когато много интелегенти бяха унищожени, убиха поета Гео Милев, Йосиф Хербст, Сергей Румянцев и прочие жертви на тия времена, и той е бил в някакви списъци. Един негов приятел му казал: „Илия, знаеш ли, като бях във Вътрешното министерство, видях списък, двайсет и пет души, които трябва да бъдат ликвидирани и ти беше там!“ И оня успял да го зачеркне, беше артисал. Един-двама зачеркнати, другите избити. И той от тогава се уплашва, до края на живота си. Вътре в подсъзнанието си го е носил. И след 9 септември беше страшно уплашен. Това го осакати и той от това умря!“

„Чувала съм, че Илия Бешков се е самоубил, с глад?“

„Веднъж, като се черпехме, и той: „Тоя свет не е мой! Не е мой тоя свет, не е мой!“ Той не казваше „свят“, а „свет“, „тоя свет не е мой!“... И затова умря. Той замлъкна. Той не можеше да рисува вече, той не можеше да мисли както трябва...“

„От страх?!“

„Не толкова от страх, колкото от тая безнадеждност. И това, че трябва да прави компромис. Той се пазеше, но с брат му и Г.Димитров там нещо стана. Г.Димитров, като дошел тука, в България, веднага вика Бешков. Той знае Бешков кой е, беше пътеводител той. А комунистите му стъпиха по дирите и той им требваше много като първия, като големия човек. Г.Димитров знае това. И го извиква и му казва: „За брат ти трябва да се извиним. Аз, казва, не можах да устоя, те го унищожиха. Ако по-рано бях разбрал, щях да спася брат ти...“ Но му се извинил. А всъщност, той нарежда от Москва Народният съд да трепе.

И аз бях в концлагера, попадна ми едно списание или вестник там. И той написал една статия, „Железният пророк“⁴¹ ли беше, ама по-хубави слова, по-силни за Г.Димитров никой не беше казал! И аз го прочетох в концлагера и когато го прочетох, плаках и се криех, да не ме видят приятелите, плаках за това, как той можа това да го напише! Но, това е човекът и това е животът. И... той направи някакъв компромис - голямо слово за Г.Димитров. А сам не вярваше в това!

Той се обърка и просто си угасна. Угасна си така, както казват за Петър Дънов, че по същия начин, по желание си е отишъл от този свят. Той е решил. Да. Дъновистите никога не говорят по този въпрос. И никога не произнасят името Петър Дънов, за тях е Учителят, това е за тях. И аз съм говорил с някои, питам: „Как си отиде бе?“ „Ами, казва, той винаги може да се оттегли. Той, просто...“ Ние го наричаме самоубийство, а те не могат да повярват, те казват: „Той се е оттеглил“. Но как? - неизвестно; не можеш да кажеш пред дъновист, че той се е самоубил. Та така и Бешков си отиде...

Но... за Г.Димитров написа. И аз съм плакал тогаз, че е написал това...“

Един от предхождащите смъртта му текстове:

ОТВОРЕН ПРОЗОРЕЦ

Трудно е да остане човек насаме. Той обича мислите си, а се бои от тях. И основателно! Те не му позволяват да бъде лекомислен - най-невинното и чисто състояние. Мисълта замества всички врагове. Тя ги ражда и създава - без нея те не съществуват. Тая вечер бях радостен и само като помислих за радостта - тя се разпиля. Мисълта е най-злият порядък, най-досадната чистница и съпруга. Из нейната замислена, омрачена и смръшена утроба не се е родило нито веднъж детето на радостта. Радостта не е утробна. Мислещият печели много и губи всичко!... Вечността навлиза през прозореца - звезден мир и кучешки лай се втурват заедно да успокоят душата ми. И тоя нощен хлад, който миришеше на сън, на чубрица и на всякакви спомени... И тоя нощен мрак, изоставен от светлината... Ах, тоя божествен покой, в който само кучешкият лай ме кара да се почувствам жив... Ето неприятността да се сприятелиш с Бога - трябва да се скараш с природата и с човека. Какъв очарователен ревнивец е той! Иска само него да обичаш, а постоянно се крие.

март 1953

В началото на август 2001 говорихме със сина на Ил.Бешков - публицистът Александър Бешков, за тия усещания на духа му:

„Тия бисери, както ги наричаше Екерман, са пръснати из всички рисунки; това са някъде към 500 листчета, където са тия знаменити „мисло-рисунки“ или „рисунок-мисли“, те така литераторите, които нищо не разбират от пластика, напоследък ги окачествиха; изпъстрени с мисли, и не се знае кое е по-важното - текстовете, внезапно хрумналите мисли или рисунката. Особено едни от 1951, това са мисли, преоценени след година от него, там личи цялата му платоновска настройка. Защото, преди да потъне в тези паскаловски, за някои предсмъртни настроения, /тоест тука се явява сериозно въпросът кога е потърсил Бога?/, той през цялото време е бил с платоновските състояния на духа...“

„Не преди смъртта?“

„Не.“

„Тези патета, които е рисувал преди смъртта си; смисълът на животните и тайно подсмиващите се деца. Изглежда на пръв поглед толкова ясно и просто. Страшно е човек да се докосва днес до това...“

„Вижте, религия идва от връзка. Тази връзка носи и младият човек, обаче тя е още по-жизнена. Смехът също е връзка с Бога. Така че, младият Бешков, жизнерадостният, той също е в Бога.“

Разбира се, има тежки събития, не искам марксистически да обяснявам историята, фактите. Убийството на брат му, загубата на големия художник Пенчо Георгиев /той е имал много верни и не е бил с много приятелства/. Особено след смъртта на писателя Константин Петканов, той вече се обръща изцяло към църквата...“

„На мен ми е интересна тази, така да я наречем, евангелска кода при Бешков. Това отиване към Бога, в миговете, когато гледа „мълчаливите следи по земята“ и търси „утешение от звездите“, в миговете, когато животът и смъртта не съществуват за него и те са нещо смешно... Дали е бягство? Бягство от ужаса на света и времето или е едно по-дълбоко осмисляне?“

„Иля Еренбург при второто си идване в България през 1966, то е инкогнито, много проникателен и хитър евреин, ме пита: „От какво умря? От естествена смърт ли?“ И аз за първи път... Това не е журналист, не е Ройтер или Би Би Си, а Еренбург, а вече бяха излезли три-четири книги и много статии в църквите, че той се е самоубил, Бешков: Не е убит. Бешков се е самоубил! Сръбският печат много остро реагира на смъртта на Бешков. Би Би Си, разбира се, с Петър Увалиев, само намеци имаше. Но, аз не му казах, че се е самоубил сам. Самоогладнил. Една година... той стана просто като... органите му почнаха да се самоизяждат, и то най-важните...“

„Престанал е да яде?“

„Да, с глад.“

„Тоест, самоубил се е с глад?“

„Той не може да... абсолютно му е запретиено това нещо...“

Евреинът, обаче, каза: „Не, той не може да умре от естествена смърт“, защото се счита вече за познавач... Това беше моето притеснение.

Ама аз съм също от християнския момент и не искам тия неща... не само няма да тръгна да търся убийците му, морални и т.н., както бай Йосиф, защото сега станаха много дисиденти. Даже Радой Ралин като каза: „Дисидентът № 1 на България е Илия Бешков!“, като свързва всяка негова проява дръзка с Хрущов, с..., викам: „Престани бе, стига сте се номеросвали!“ Няма такова нещо. Бешков е един страхотен вихър, който като ги каже нещата... А вкъщи са доносниците. Аз ги знам. Сутрин идва, примерно, Гетман. Но, не са номер едно - еди кой си, те се сменят. В дванайсет часа. Бешков пита новия подполковник доносник Сивриев: „Ти ли си бе, ти ли си предател?...“

„А как умря?“

„Той веднъж Марий Ягодов вика: „Пиша роман...“ И написал две страници и запечнал. Запек. Аз знам, че ще запечне. Защото, най е лесно отначало. И целият трепери, че вече се излага, че не може, а е писател. Викам: „Виж какво, знаеш ли как се пише роман за Бешков?“ И написах в 1986 в списание „Пламяк“ писмо до Марий Ягодов - как се пише роман. И му скицирах какво е раждането на Бешков и смъртта на Бешков. Знаеш ли какво ми коства това? Взех един самун и с една кола отидох и целия ден писах... и плаках...

Но за смъртта... За заминаването. Защото, показва си билета за там и никой не може да го спре... Каза: „Вдигай знамето!“ Аз там съм написал, „аз, казвам, вдигнах черното знаме“... Тръгнахме вече за болницата. И той даже ми махна ръката да не го подпирам, тръгна прав, както умират комсомолците - не даде да го хвана и за лакетя, така ми подбутна ръката. С цялата си сила тръгна. Той имаше огромна сила и не само духовна. И каза „Вдигай знамето...!“ Той ме погледна и ме хвана за коляното... Някакви глупости вече говорех, защото усещах, че смъртта си витае, той я вика. И когато ме хвана, това се чувства най-силно от син или близък, и като ме хвана за коляното... аз след това разбрах, че плача, аз не съм разбрал кога... Вика: „Ти ли, сине, ще ми кажеш, дето... помниш ли...“ Имаше бомбардировки, и аз, тичаме към мазетата, той ни е нарисувал как викаме „ура!“, обаче бая си бях уплашен аз на раменете му и се крием в бомбубежищата. И веднъж ме намерили разплакан в креватчето, той ме пита: „Защо плачеш?“ И аз съм казал, че „всички ще умрем, ама не от бомбите...“ Детето има усет за смъртта... и окултистите го знаят... само тя ни чака. Разбира се, тя с божията надежда, която при него беше много, почти убеденост. И затова казваше: „Ще бъда съвсем, съвсем далече...“, той това го казва, знае къде ще бъде и кое е странното и смешното... И каза какво е животът и смъртта с три думи: когато лежал по гръб, ама мъничък, и около него, пасе добитък, нали, той е бил пастирче, от чорбаджийско семейство. И гледа небето и те са ги учили, че то е една паница, което похлупва така... значи, хоризонтът е висш вид. И си казва: „Толкова ми стана страшно, че светът е толкова малък и сме похлупени, че обърнах очи и се

разплаках...“ Когато пише: „От три дни съм в болницата във Владая, човек не може да се връща жив от болницата, никаква надежда, новото е кучешки лай...“ и по едно време: „... не крия, че често плача, но понеже не мога да определя точно за какво, не бива да бъда обвиняван“. Той не плаче, че са го били, че са го инквизирали, че има не знам какво си, Хирушима, а това е другият плач, който е само на петгодишното дете. И вече се изравняват, началото и краят се сливат, и викам: „Ето, Марий, такъв роман напиши, затворен между два плача... детският петгодишен, и този...“

А той не можеше да търпи някой да... Даже като ме набиеше, защото ме е бил, не даваше да плача, той не обичаше плачът да е от физически порядък... Но, веднъж, го видях, и тогава се уплаших... Беше след смъртта на чичо Иван, всъщност, неговото е разстрел, нали, на чичо ми. И аз малък, и го гледам, хорът пееше в църквата и цялото му лице беше окъпано в сълзи, ама мокро и... А едно дете не трябва да вижда баща му да плаче, нали, той е закрила. И тогава разбрах... обаче светнало, беше усмихнат, очистителните сълзи... Така че, има сълзи, които са разрешени. А другите са недостойни - да плачеш, защото някой те е набил или ти е изневерила жена ти или... Но, за майка, затова се плаче... Нещо хубаво е.“

„А Йосиф Петров свидетелства за страховете на Бешков...?“ - попитах.

„Аз обичам честните хора, те имат място в историческия процес - отговори той. - Честният свидетел, обаче, когато не ти стига акъла... Например, двама са свидетели на Сократ - Платон и Ксенофонт. Единият много умен. Другият много прост. И сега се чудят на кого да вярват. И казват: „Платон е толкова умен, че е разкрасил работите, а Ксенофонт е този, дето като полицай записва едва ли не...“ Но, винаги трябва този, който слуша, в един момент да се изравни с информацията. А, когато пък е гений, е малко по-сложно... Толкова за свидетелствата.

Но, за страха у Бешков:

Страховете на Бешков, както и плачовете на Бешков, те са два, три... Може би, за чичо Иван даже не е плакал. Той е изтръпнал тогава. Защото знае, че е убийство, а при убийство не се плаче, а се търси убицеца. Например, само скоба, в една моя книга, в 1962-ра имам една новела, и чакам от беззъбите облачни кули, стоя като Хамлет, и чакам от облачните кули да се покаже баща ми... Това аз даже не съм обърнал внимание кога се е просмукало в белетристика, във фикшън. И Дико Фучеджиев, закапечето, каза: „Само това съм го задраскал...“ и го задрасква. За отмъщение, аз го публикувах това. Значи, при мене е вкоренено като идея фикс да търся убийците. Е, къде ще ги намериш убийците? Нито могат да се намерят. Макар, че убийците на чичо ми са известни, както и на другите. Но при Бешков... Вестник „Република“ пише: „Бешков е свободата, но и любовта...“ Тоест, щом си в любовта, ти не можеш да се страхуваш.

Големото изпитание: той е в списъка за разстрела с Хербст. Минава гаджето на Багряна и видял на пето място името на Илия Бешков, и понеже бил хубавец, абе, да не отиде зян момчето!... И почват страшни изтезания. Пренасят го на десетия ден като бифтек, в овчи кожи. Ей тука, на улица „Шипка“ долу, при лудата Вера, имаше една луда Вера, седеше на тротоара, красива. В това семейство се лекува четири месеца. Историкът простак едносложен, ще каже: „Тогава стана прелома“. Дръж ми шапката, не е толкова тъп! На едно честване прочетоха скоро „Другите врати“. Какво е „Другите врати“?: „Лежа скован от болки и студ. Тежката врата изскърца...“ Прескачам. „Млад стражар се препъна в мене...“ значи, той е бил труп там. „Молех го да мълчи, но той вече плачеше. Изнесе ме на ръце“... това е в мазето... „И отиде за кифла в близката сладкарничка...“ - дожаляло му. И Бешков казва: „Тежката железна врата с двойни ключалки и портичката останаха отворени“ - той му направил иширет да бяга... „Други врати се беха отворили за мене“. Точка. И нов ред: „Аз им бех простил“. В лицето на едно момче или простак и всички, които го бият, той жали повече биешия..., защото своето тяло, крехко и нежно, той вече не го чувства, то е изтръпнало...

Така че, за вилицата - това са битови реакции. И, Г.Димитров, виж колко е интересно, аз съм против мавзолеите и там тия глупости, макар че не може да бъде заличено, и е хубаво да се прочетат дневниците: „Днеска приех стария Бешков...“ Представяш ли си, оня двацет години по-дърт може да е! значи, Бешков и тогава е бил по-мъдър от него...“

„А отношението на баща ти към него?“

„Ама той не може да мрази, не може да вкара цялата работа в една обикновена омраза...“

1 Става дума за есеистичния текст „Огненият пророк“ - произнесен е пред траурното събрание на художниците в БИАД на 6 юли 1949, по случай смъртта на Г.Димитров, публикуван във в. „Лит.фронт“, бр. 24, от 18 юли 1959. В първите издания на „СЛОВОТО НА БЕШКОВ“ /съставители Ал.Гетман и Ст.Сивриев, редактор Ал.Бешков/ съществува. В изданието на книгата от 1998 /съставител и редактор Ал.Бешков/ изчезва. Под линия се е появило едно обяснително изречение: че „полковниците от сп. „Български воин“ искат да измъкнат словото“ и че художникът е „имал съпротива“.